

можливі санкції щодо порушників. Нарешті, адвокатування конкуренції знижує можливість дій органів державної влади, що суперечать духу конкурентної політики. Таким чином, розглянутий напрям конкурентної політики спрямований не на подолання негативних наслідків антиконкурентних дій, а на їхнє запобігання і має на меті створення й розвиток конкурентної культури. Останню визначають як «усвідомлення різними групами в суспільстві переваг і вигід, пов'язаних із захистом і розвитком конкуренції та втілених у системі цінностей, неформальних правил» [7]. Слід також врахувати, що розвиток інформаційних технологій сприятиме більш оперативному реагуванню антимонопольних органів на порушення законодавства, а зростаюча увага до освітнього процесу матиме наслідком підготовку висококваліфікованих фахівців.

Таким чином, можна зазначити, що інтелектуалізація економіки впливає на розвиток конкуренції як з боку виробника, так і з боку споживача, що доповнюється державним регулюванням. При цьому переважають тенденції до монополізації, але отримана ринкова влада істотно обмежена.

1. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования. – М.: Academia, 1999. – 956 с.

2. Вэриан Х.Р. Экономическая теория информационных технологий // Социально-экономические проблемы информационного общества / Под ред. д.э.н., проф. Л.Г.Мельника. – Сумы: ИТД «Университетская книга», 2005. – С.214-277.

3. Прахалад К.К., Рамасвами В. Майбутнє конкуренції. Творення унікальної цінності спільно з клієнтами. – К.: Вид-во Олексія Капусти, 2005. – 258 с.

4. Фролова Н.Л. Инновационный процесс: потенциал рынка и государства. Микроэкономика нововведений. – М.: МГУ, ТЕИС, 2001. – 267 с.

5. Тарнавська Н. Новітні прояви конкуренції в суспільстві, яке базується на знаннях // Економіка України. – 2008. – №2. – С.4-16.

6. Шумпетер Й. Капитализм, социализм и демократия. – М.: Экономика, 1995. – 480 с.

7. Шаститко А., Авдашева С. Адвокатирование конкуренции как часть конкурентной политики // Вопросы экономики. – 2005. – №12. – С.109-122.

Отримано 21.10.2008

УДК 332.12 : 339.13.012.434

Ю.В.ФЕДОТОВА

Харківська національна академія міського господарства

ОСНОВНІ АСПЕКТИ ДІЯЛЬНОСТІ ПРИРОДНИХ МОНОПОЛІСТІВ

Розкривається сутність і характерні риси поняття „природна монополія”, визначаються особливості функціонування суб'єктів господарювання у цій сфері. Аналізуються можливості впровадження конкурентних механізмів на окремих ринках житлово-комунальних послуг.

Проблемам у сферах природних монополій присвячено багато наукових праць [1-3, 5, 6], однак їх актуальність і на сьогодні повертає увагу як науковців, так і органів влади.

Поняття “монополія”, “монополізм”, “монопольне (домінуюче) становище”, “природна монополія”, “монополізація” та інші сформульовані в різних джерелах юридичної й економічної літератури. Так, словник термінів у галузі економіки виробничих організацій, конкурентного права й політики, спрямованої на заохочення конкуренції, підготовлений для відділу конкуренції і споживчої політики керування фінансовими, фіскальними й підприємницькими справами Організації з економічного співробітництва і розвитку, апелює таким поняттям, як “монополія” – ситуація, коли на ринку присутній один продавець. При цьому, в словнику вказується, що відповідно до традиційного економічного аналізу монополія є полярною протилежністю ідеальної конкуренції [1].

Однією з форм монополії є природна, причиною виникнення та існування якої є економічна ефективність концентрації певних видів господарської діяльності. Проблема природних монополій є доволі старою, оскільки вони виникли давно й віддавна займають ключові позиції в економіках практично всіх країн, впливають суттєвим чином на соціальне та економічне становище окремих населених пунктів, територій, країн. Розв'язанню низки проблем, що породжуються природними монополіями, присвячені відповідні закони, багато публікацій за різними напрямками [2].

Природним монополіям притаманні дві ознаки, які визначають специфіку цієї сфери. Позитивною ознакою є наявність ефекту від масштабу виробництва – зменшення витрат на одиницю товару при зростанні обсягів виробництва. За умови ефективного регулювання це дозволяє забезпечити суттєвий економічний ефект. Конкуренція у цьому випадку була б руйнівним і економічно збитковим явищем, уникнення якого можливе шляхом законодавчого запровадження монополії у відповідних сферах господарської діяльності. Це відбувається, зокрема, в галузях електро-, водо-, тепло-, газопостачання, окремих сферах транспорту і зв'язку. Наявність у цих сферах більше ніж одного суб'єкта господарювання, як правило, призводить до зниження ефективності суспільного виробництва, тобто у цих сферах конкуренція виявляється нерентабельною. Вступ нових суб'єктів господарювання на ці ринки можливий лише внаслідок глибоких технологічних змін [3].

Таким чином, з одного боку, причиною існування природної мо-

нополії є законодавство, оскільки держава унеможливило конкуренцію у певних сферах господарської діяльності. Однак, з іншого боку, законодавче надання виняткових прав та віднесення господарської діяльності до природної монополії стосується лише тих її видів, в яких спостерігається висока економічна ефективність концентрації виробництва.

Суттєвою проблемою є численні зловживання суб'єктами природних монополій своїм монопольним становищем на товарних ринках. Згідно зі звітом Антимонопольного комітету України, основними ринками, на яких у 2007 р. виявлялися та припинялися зловживання монопольним (домінуючим) становищем, були місцеві ринки послуг житлово-комунального господарства, загальнодержавні та регіональні ринки паливно-енергетичного комплексу, ринки продовольчих товарів та послуг, що надаються сільгоспвиробникам. Згідно зі звітом Антимонопольного комітету України, у житлово-комунальному господарстві найбільша кількість зловживань монопольним (домінуючим) становищем – понад 190, що полягають у неправомірних відмовах від реалізації зазначених послуг. У паливно-енергетичному комплексі значна увага приділяється загальнодержавному ринку газу. Так, притягнуто до відповідальності ДК “Газ України” НАК “Нафтогаз України”, що необгрунтовано відмовляла ВАТ “Дніпроазот” в укладанні договору на постачання газу. На вимогу Комітету з договорів на постачання ЗАТ “УКРГАЗ-ЕНЕРГО” газу ряду великих промислових споживачів, зокрема, ВАТ “Запорізький виробничий алюмінієвий комбінат”, ВАТ “ДніпроАЗОТ” і ВАТ “Дніпропетровський металургійний завод ім.Петровського”, вилучено неправомірні вимоги, які ущемляли інтереси покупців [4].

Деякі економісти взагалі заперечують об'єктивність категорії природної монополії, твердять, що підґрунтя для природної монополії не може існувати, а прихильників посилення державного втручання у господарську діяльність звинувачують у спробах виправдання дій уряду. Вони опираються на те, що у багатьох сферах економіки, які сьогодні визнано природними монополіями, в кінці XIX і на початку XX ст. існувало десятки конкуруючих фірм. Аналіз аргументів щодо заперечення об'єктивності категорії природної монополії, виявив їх некоректність. Інша справа, що у деяких випадках до природної монополії намагаються віднести види господарської діяльності, яким не властиві відповідні характеристики. Тому увага економістів має концентруватися не стільки на аналізі об'єктивності категорії природної монополії, скільки на виявленні критеріїв віднесення певних видів господарської діяльності у тих чи інших місцях території до

природної монополії, а також на обґрунтуванні оптимальних параметрів державного регулювання їх функціонування [5].

Крім того, варто зазначити, що в таких галузях, як газова промисловість, електроенергетика, залізничний транспорт і зв'язок, тільки частина видів господарської діяльності насправді належить до природної монополії. Деякі види господарської діяльності у цих сферах потенційно можуть ефективно функціонувати і в умовах конкуренції. Наприклад, виробництво як в електроенергетиці, так і в газовій промисловості, на відміну від транспортування й розподілу ресурсів, об'єктивно не є природною монополією. Такі галузі зв'язку, як міжміський і міжнародний телефонний зв'язок, у принципі, також не повинні розглядатися як природні монополії. Але поки що в Україні в багатьох випадках місцеві телефонні мережі при їх нинішньому технологічному рівні зараховуються до природних монополій. Так само і на залізничному транспорті існує ціла низка допоміжних видів діяльності (ресторанні послуги, прання білизни, ремонт, будівництво, машинобудування і т.д.), які хоч і мають певну спеціалізовану спрямованість, але успішно можуть здійснюватися на конкурентних засадах [6].

Розвиток ринкових відносин супроводжується втратою позитивних рис природної монополії: зменшення ефективності діяльності підприємств, низькі обсяги інвестицій, зростання попиту на послуги природних монополій при одночасно високому ступеню зносу основних виробничих фондів, безсистемна тарифна політика. Однак такі підприємства займають значну частку у ВВП і представлені бюджетотворюючими і витратоформуючими галузями економіки, а рівень цін і тарифів на їх продукцію (послуги) значно впливає на загальний рівень цін у країні.

Такий суперечливий характер розвитку природних монополій потребує проведення певної державної політики, що враховувала б важливу міжгалузеву суспільну роль природної монополії, яку вона відіграє у сучасній економіці. Визначення пріоритетів і напрямів державного регулювання природної монополії формує необхідність наукового дослідження проблеми її економічного змісту. Цьому питанню відведено значне місце в економічній теорії, але є певні протиріччя у визначенні механізму її функціонування і місця у відтворювальному процесі.

1.Окремі аспекти нормативного визначення поняття монопольного (домінуючого) становища суб'єкта господарювання на товарному ринку [Електронний ресурс] / А.Калашнік // Конкуренція. Вісник Антимонопольного комітету України – 2007. – №3 (26). – Режим доступу до журн.: <http://www.amc.gov.ua/amc/control/uk/publish/category>.

2. Управління розвитком природних монополій: завдання, функції, методи [Електронний ресурс] / І.Алексєєв, С.Князь, І.Талатура // Конкуренція. Вісник Антимонопольного комітету України – 2007. – № 1 (24). – Режим доступу до журн.: <http://www.amc.gov.ua/amc/control/uk/publish/category>.

3. Кривуцький В.В. Державне регулювання діяльності природних монополій: Автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.02.03. – Львів, 2005. – 24 с.

4. <http://www.amc.gov.ua/amc/control/uk/publish/article>.

5. Регулювання діяльності суб'єктів природних монополій потребує кардинальних змін [Електронний ресурс] / Л.Ляшенко // Конкуренція. Вісник Антимонопольного комітету України – 2007. - № 4 (27). – Режим доступу до журн.: <http://www.amc.gov.ua/amc/control/uk/publish/category>.

6. Сагір В.Г. Державне регулювання діяльності природних монополій (на прикладі електроенергетики): Автореф. дис. ... канд. екон. наук: 25.00.02. – Донецьк, 2005. – 19 с.

Отримано 30.10.2008

УДК 658.016.7

Ж.О.АНДРЕЙЧЕНКО, А.В.ГАЛУШКО, кандидаты экон. наук
Харьковский национальный экономический университет

ПОНЯТИЕ И СОДЕРЖАНИЕ ПРОЦЕССА РЕСТРУКТУРИЗАЦИИ ПРЕДПРИЯТИЙ

Рассматриваются вопросы усовершенствования экономического содержания категории «реструктуризация», которое базируется на обобщении теоретических определений с целью повышения эффективности управления этим процессом.

Изучение работ отечественных и зарубежных ученых по проблеме реструктуризации показало отсутствие единого подхода к определению сущности этой категории, что и вызвало необходимость обобщения теоретических основ реструктуризации в исследованиях зарубежных и отечественных ученых-экономистов.

Экономисты Франсис Ж.Гуниар и Джеймс Н.Келли определяют реструктуризацию как важный подготовительный этап, позволяющий компании достичь такого уровня эффективности, который обеспечивает ей конкурентоспособность [3].

Некоторые исследователи рассматривают реструктуризацию как простое деление предприятия на составные части (отдельные предприятия) или присоединение других хозяйственных структур [7]. На наш взгляд, такие изменения структурной компоненты правильнее было бы назвать реорганизацией.

Большинство современных исследователей рассматривают реструктуризацию как комплекс реорганизационных мер, нацеленных на выход предприятия из кризисного состояния и обеспечение прибыльного функционирования [2]. В официальных документах реструктуризация определяется как осуществление организационно-экономиче-